

ДЖЕК ДЕВАЙН

ПРИЗМА ГОЛОВНОГО ШПИГУНА

БОРОТЬБА
З РОСІЙСЬКОЮ
АГРЕСІЄЮ

ХАРКІВ
«ФІЛІО»
2021

■ ДОВГОВІЧНА ПРИЗМА

Покидати ЦРУ в останній день довгої кар'єри ніколи не буває легко. Моя черга настала наприкінці 1999-го. Я зумисне йшов сам. Хотів посмакувати момент і поміркувати над своїми тридцятьма двома роками в Агенції. Я вирішив пройтися залами навколо атріуму на першому поверсі, увібрати безліч спогадів, що збереглися, і подумати, що ж робити тепер.

Будівля ЦРУ вражає, за архітектурними стандартами та в простоті дизайну прихована її велична краса. Відразу за вхідними дверима на підлозі вагомо викарбувана емблема ЦРУ. Ліворуч на мармурі викарбуваний девіз ЦРУ, цитата з Нового Заповіту (Іван, 8:32) «І пізнаєте правду, а правда вас вільними зробить»¹. Ця глибока фраза є основою розвідки США: намагайся бачити речі такими, якими вони є, і доповідати про них політикам. Скульптура генерала Вільяма Дикого Біла Донована, шефа Офісу стратегічної служби, попередника ЦРУ, стоїть неподалік.

Ще до того, як увійти у штаб-квартиру, відвідувач зіштовхується з відносно малою скульптурою Нейтана Гейла, відсуненою убік. Її значення — очевидне. Він був першим американцем, котрого повісили британці під час революції 1776 року. Йї увіковічили його останні патріотичні слова: «Я шкодую лише через те, що померти за свою країну можу лише раз». Вона стоїть як нагадування всім шпигунам про високі ставки у їхній роботі і про можливий кінець у разі викриття.

Через зону контролю безпеки й угору сходами висять солідні портрети двадцяти шести директорів, котрі очолювали Агенцію з часу її зародження. Усіх, крім семи, я знав особисто — від Річарда Гелмса до Джини Геспел.

¹ Переклад Івана Огієнка.

Я зупинявся біля кожного і міркував про виклики та трансформацію, яких зазнала Агенція під час їхньої служби, і які не завжди були на краще. Ця особлива когорта лідерів служила Агенції та нашій країні, вони сформували культуру та мислення Агенції й, урешті-решт, визначили перебіг «холодної війни», як і наш теперішній курс. Праворуч в атріумі повісили картини, які зображають ключові моменти історії ЦРУ. На одній із моїх улюблених зображена героїня OSS Вірджинія Голл, котра блискуче передавала таємну інформацію, працюючи на ворожій території під час Другої світової війни. Наступна картина — те, як «стінгер» уперше збиває гелікоптер Совітів у Афганістані. Це сталося, коли я служив керівником Афганської цільової групи. Поруч висить картина, що зображає Тоні Мендеса, талановитого технічного агента під прикриттям, на якій він виготовляв фальшиві документи для працівників посольства, котрі ховалися в Тегерані після падіння шаха. З його допомогою ці агенти змогли покинути Тегеран непоміченими. Про це правдиво розповіли в художньому фільмі «Арго»¹.

Це справді були ключові моменти в історії Агенції, але я можу згадати й про безліч інших знакових моментів, про які розповім на сторінках цієї книги.

Коли я підходив до парадного входу, то був змушений задуматися про зраду Олдрича Ріка Еймса, пересічного чоловічка з непомірно роздутою самооцінкою. Врешті-решт він виявився зрадником, котрий, на мою думку, довго перебував у рядах ЦРУ. Було неприємно залишати критично важливе завдання — полювання на ще одного крота, але така вже реальність у світі розвідки, що ця робота насправді ніколи не скінчиться (спеціального агента ФБР Роберта Ганссена, проте проникливішого та підступнішого, ніж Еймс, врешті-решт викрили 2001 року). В останні хвилини перед моїм від'їздом я думав про перемогу над Совітами в Афганістані та багатьох шпигунів у верхах, котрих ми курували в Радянському Союзі: таких радянських агентів, як генерал Дмитро Поляков чи Адольф Толкачов, котрі заплатили своїм життям за передавання важливих радянських державних секретів.

Проте я тоді ще не тямив, що наша рішуча перемога в «холодній війні» не покладе край російським прагненням і що наша боротьба з російською розвідкою триватиме й донині. Росія ніколи не відмовлялася від своєї

10 ¹ «Арго» — стрічка Бена Аффлекка 2012 року.

шпигунської програми або від активних дій. Ставало дедалі зрозумілішим, особливо тоді, коли укріпилася влада колишнього оперативника КДБ Володимира Путіна, що агресивна поведінка Росії сягнула безпрецедентного рівня, порушуючи давні норми й активно намагаючись підкосити західний демократичний світ. Ба більше, Росія здатна перевести боротьбу на нову арену — кіберпростір — де СВР, ГРУ й їхні довірені особи зуміли розвинути потужні можливості й ефективно вести асиметричну війну.

Під час моєї останньої тривалої прогулянки залами Агенції, коли служба офіцера розвідки залишилася позаду, і я, й американська розвідка ще не знали, що російські таємні операції та шпигування проти Сполучених Штатів триватимуть безперервно, набуваючи як звичних, так і цілком нових форм. Я вийшов крізь вхідні двері штаб-квартири ЦРУ з цими глибоко вкоріненими спогадами та моєю особистою призмою розвідника — унікальним та загартованим у розвідці поглядом на світ.

■ РОЗВІДКА МАЄ ЗНАЧЕННЯ ТА «МОСКОВСЬКІ ПРАВИЛА»

Останні кілька років спостерігався стабільний потік нових висновків інформаційного та розвідувального співтовариства про масштаби постійних зусиль Росії щодо проникнення та впливу на уряд США, а також на демократичні процеси загалом. Попри те, що ці висновки стали предметом певних дискусій, звіт Комітету з розвідки Сенату, опублікований у квітні 2020-го, підтвердив висновки розвідувального співтовариства про те, що Росія втручалася в президентські вибори у США 2016 року [1]. Однак було б наївно думати, що викриття її діяльності спонукатиме Росію стримати своє політичне втручання у США та деінде.

Різка втрата Росією глобального впливу внаслідок розпаду Радянського Союзу затьмарила той факт, що протягом більшої частини останніх десятиліть вона не лише зберігала агресивну позицію щодо збирання інформації, а й здійснення навіть активних заходів у Сполучених Штатах, аби повернути собі свої колишні сфери впливу. Не так давно, у лютому 2020-го, з'явилися новини про те, що Путін відновлює свій тиск на Білорусь, щоб вона прийняла його давню пропозицію «злитися» з Росією, погрожуючи різко підвищити ціни на нафту та газ, якщо білоруський президент Олександр Лукашенко на це не погодиться [2]. Хоча Росія сьо-

НЕДОЛІКИ НАШОЇ СТРАТЕГІЧНОЇ РОЗВІДКИ ТОДІ Й ЗАРАЗ

Росія — наш стратегічний супротивник, незалежно від того, як би ми хотіли, щоб було насправді

«Холодна війна» так і не закінчилася. До розпаду Радянського Союзу КДБ мав трьох основних супротивників: 1) США, 2) НАТО та 3) Китай. Після розформування КДБ і формування СВР остання отримала три основні цілі: 1) США, 2) НАТО і 3) Китай.

*Офіцер КДБ Сергій Третьяков,
названий Пітом Ірлі, товаришем Джеєм*

■ У ФОКУСІ

Напередодні президентських виборів 2016 року з'явилися тривожні повідомлення про, здавалося б, невинну та скоординовану атаку російської держави, яка заскочила уряд США та його розвідувальну спільноту зненацька. Демократичний національний комітет, агітаційний комітет Конгресу та президентський передвиборчий штаб Гіллари Клінтон, кандидати від Демократичної партії, були зламани, а через WikiLeaks і DCLeaks просочилася конфіденційна інформація. Після виборів стало очевидним, що безліч «фейкових новин» та історій, що викликали розбрат, розміщували у Facebook, Instagram, Twitter та YouTube. Найбільш разючі деталі про амбіційні, багатогранні та складні російські хакерські та нищівні операції, а також про складні та цілеспрямовані кампанії в соціальних мережах з'явилися в ході розслідування, яке провів спеціальний прокурор Роберт Мюллер III [1].

Ми не повинні були дивуватися. Росіяни проводили такі операції впродовж десятиліть, а Володимир Путін роками шліфував свою стратегію нападу на демократичні інститути. Ознаки були на видноті, якби ми тільки захотіли звернути на них увагу. Перша з них з'явилася за шістнадцять років до того, коли російський розвідник на ім'я Сергій Третьяков детально розповів про амбіції Росії.

2000 року заступник резидента СВР (організації-спадкоємця КДБ) у Нью-Йорку, полковник Сергій Третьяков, перейшов на інший бік. Три роки він шпигував для Сполучених Штатів як місцевий агент, спонуканий розчаруванням у моральному розпаді російського керівництва. Протягом цього часу Третьяков контролював усі таємні операції в Нью-Йорку, а також багатий на розвіддані пул ООН [2]. Поза ООН СВР невпинно намагався завербувати шпигунів, котрі могли б забезпечити їм привілейований доступ до політичного, військового, економічного, технічного та медіа-секторів американського суспільства. Деякі з головних цілей СВР у Нью-Йорку включали: Місію США при ООН, політичні кола та фінансові установи Нью-Йорка, Раду з міжнародних відносин, а також російські та єврейські громади іммігрантів і багато інших [3].

Третьяков працював під псевдонімом товариш Джей. Він відкрив американському розвідувальному співтовариству, що фундаментальні інтереси Росії щодо Заходу з кінцем «холодної війни» не змінилися. І, відповідно, Росія не припиняла своїх зусиль зі збирання розвідувальних даних, які допомогли б їй увійти в нову еру. Прецедент Третьякова довів, що російське шпигування триває [4].

Вважається, що за час співпраці із США Третьяков передав близько п'яти тисяч надзвичайно секретних телеграм, а також найтонші подробиці розвідувальних операцій Росії в Нью-Йорку. Він розкрив особи агентів та контактів СВР у США та Канаді. Але найголовніше: він передав інформацію про глобальні політичні та військові дії Росії, а також заходи проти вступу колишніх радянських сателітів до НАТО [5].

Американські політики не до кінця усвідомили наслідки того, що він нам сказав, а саме: що росіяни все ще ведуть агресивну розвідувальну війну проти США та західних демократій. Відвертість Третьякова привернула увагу до розвідки та зовнішньої політики, але не змінила наших пріоритетів. У той час політика США була активно зосереджена на формуванні нового порядку після «холодної війни» з однополярною гегемо-

нією США. Російська агресія такого масштабу в такий сценарій не вкладалася.

Ба більше, у той час нашу увагу привертала нова загроза, що лише зароджувалася: міжнародний тероризм. Одкровеннями Третякова розвідувальні кола США стали перейматися лише після того, коли Усама бен Ладен та «Аль-Каїда» атакували США 11 вересня 2001 року. З цього моменту вже майже всі погляди були спрямовані на цю нову, асиметричну, бездержавну, ідеологічну і, здавалося б, екзистенційну загрозу для Заходу. Будь-який інший пріоритет політики підпорядковувався їй, і через подальші військові дії, таємні операції щодо збирання розвідданих були підлаштовані на використання, в основному, для обслуговування цих військових дій. Через двадцять років ми можемо бачити результати та можливості, втрачені через таку стратегічну позицію. Позаяк тоді ми недостатньо серйозно прислухалися до свідчень Третякова про Росію, нас накрила хвиля втручання Росії у вибори 2016 року, і тепер ми змушені відбиватися від постійних і нових спроб Росії втручатися в наші справи. Нам необхідно переглянути все те, що розповів Третяков, і побачити Росію такою, якою вона є насправді.

■ НОВИЙ ЦАР

Стратегічний погляд Путіна на світ повинен бути очевидним для всіх. Вихованець КДБ, Путін є жорстким, прагматичним опортуністом, чиєю фундаментальною зовнішньополітичною метою є повернення Росії до того, що, на його думку, є належним місцем для світової супердержави — цього разу не комуністичної радянської, а євразійського гіганта, що займає простір від Корейського півострова до Європи.

Здебільшого це означає встановлення домінуючих взаємин із країнами, що межують із Росією, та розширення свого впливу на Близькому Сході. Виконуючи цю місію, він не вагаючись застосовуватиме військову силу або свої спецслужби для досягнення власних тактичних цілей, як це вже робив у Чечні, Україні, Сирії й Афганістані, де, за інформацією спецслужб, Росія могла платити винагороду бойовикам «Талібану» за вбивства військово-службовців США [6]. Водночас він жадає створити альтернативну спілку з іншими державами, що не перебувають у західній орбіті, особливо з Китаєм, Кубою, Іраном, Північною Кореєю, Сирією та Венесуелою.

ЗМІСТ

Подяки	5
Преамбула	7
Вступ	
Довговічна призма	9
Розвідка має значення та «московські правила»	11
Список абrevіатур	16
Урок перший. НЕДОЛІКИ НАШОЇ СТРАТЕГІЧНОЇ РОЗВІДКИ ТОДІ Й ЗАРАЗ	
У фокусі	19
Новий цар	21
Перший погляд на «червоних»	22
Глибоке коріння	26
Урок другий. ФОРМУВАННЯ ТА РЕФОРМУВАННЯ ЦРУ	
Від OSS до ЦРУ	31
ЦРУ розвивається	36
Новий час для шпигунства	39
Урок третій. ДОСЛІДЖЕННЯ РОСІЙСЬКОГО ШПИГУНСТВА	
Активні втручання	42
Новий Берлін	46
Дезінформація	49
«Мокра робота»	54
Вплив, виокремлення та пастки	58
250 Інформаційне протистояння	62

Урок четвертий. ПУТІН БАЧИТЬ СВІТ ОЧИМА ШПИГУНА «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ»	
Президент-шпигун	67
Урок п'ятий. ШПИГУНИ СЕРЕД НАС	
Справжні «американці»	75
Офіцер радянської розвідки	78
АНБ: Не(ще)безпечна агенція	81
Не ідеологи, а негідники	84
Нескінченний колодязь	89
Урок шостий. АБИ СПІЙМАТИ ШПИГУНА, ПОТРІБЕН ШПИГУН	
Правила для шпигуна в контррозвідці. Тихе завдання	92
Політичний цирк	96
Полювання на «кротів»	97
Шпигуни будуть завжди	103
Урок сьомий. РЕТЕЛЬНУ КОНТРРОЗВІДКУ НЕ МОЖНА ПІДДАВАТИ РУЙНІВНІЙ ПАРАНОЇ	
Межі контррозвідки. Кроляча нора	109
Для цього потрібен шпигун	116
Контррозвідка наступного покоління	117
Урок восьмий. АГЕНТИ НА МІСЦЯХ	
Народжений розчаруванням	119
Самовідбірні активи	122
Перший контакт	126
Зупинка	129
Куратори та шпигування	132
Урок дев'ятий. ПОЛІТИЧНІ ШПИГУНИ	
Шпигунська спадщина	135
Ядерна перевага	137
Шпигуни-патріоти	144
Урок десятий. АМЕРИКАНСЬКИЙ ПІДРУЧНИК ІЗ ПІДПІЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ	
Поточний стан справ	149
Перспективний старт і стійке ігрове поле	153

Ніколи не недооцінюйте рішучість свого опонента	159
Остерігайтеся своєї пихи	161
Кажіть владі правду	164
Дослідження справи: важливе доміно в Чилі	166
Урок одинадцятий. НАЙКРАЩА ПРАКТИКА	
Визначальний момент в американських прихованих діях	171
Принципи справедливої війни	180
Урок дванадцятий. ІСТОРІЯ-ЗАСТЕРЕЖЕННЯ	
Як уникнути потенційних клопотів	181
Джихад і корені справи «Іран-контрас»	182
Не надто обережно	186
«Скажи “так”»	190
Урок тринадцятий. УПЕРЕД	
Невблаганний Кремль	197
Уроки розвідки «холодної війни»	202
Нові «московські правила»	204
Додаток. ВІДОМІ КОНТАКТИ РОСІЯН ІЗ ВНУТРІШНІМ КОЛОМ ТРАМПА	207
Примітки	210
Бібліографічний список	245